

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378.159.9:316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2024-3-6>

Олексій Юрійович КОНОВАЛОВ,

кандидат технічних наук,
доцент кафедри кібербезпеки,
Національна академія Служби безпеки України
E-mail: alex_metapost@meta.ua
ORCID: 0000-0002-3772-3654

Еліна Вікторівна ЛАРИНА,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
E-mail: elinalarina20@gmail.com
ORCID: 0009-0005-9368-3182

Алла Миколаївна ЮДЬКО,

кандидат педагогічних, доцент,
доцент кафедри освітології та інноваційної педагогіки,
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
E-mail: alla.tsapko@hnpu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5629-4448

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК КЛЮЧОВОГО ЧИННИКА АДАПТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО УМОВ СЬОГОДЕННЯ

У статті авторами проаналізовані дефініції «інтелект», «емоційний інтелект», «соціально-емоційне навчання». Зазначено, що сучасний світ характеризується швидкими змінами, високим рівнем конкуренції та постійними стресовими ситуаціями. У таких умовах здатність успішно адаптуватися стає однією з найважливіших навичок людини. Емоційний інтелект як здатність усвідомлювати свої емоції та емоції інших людей, керувати ними та використовувати цю інформацію для прийняття рішень відіграє в освітньому процесі ключову роль. У ході дослідження було використано комплексний підхід, який охоплює всебічний аналіз психолого-педагогічної літератури: опрацювання наукових монографій, статей, дисертаційних досліджень та інших наукових джерел, що висвітлюють вибрану тему. Крім цього, використовувалися емпіричні методи, зокрема спостереження, опитування, тестування та аналіз результатів діяльності, що дозволило отримати достовірні дані для глибокого розуміння дослідницької діяльності.

У процесі дослідження встановлено, що у сучасному розумінні соціально-емоційний інтелект є навичкою, яка потребує постійного розвитку протягом усього життя, подібно до підтримання загальної функціональної грамотності на належному рівні. Ця здатність забезпечує ефективну взаємодію з іншими, емоційну стабільність і адаптацію до суспільних викликів.

Авторами було проведено дослідження серед здобувачів освіти з метою зібрати інформацію про рівень усвідомлення ними важливості емоційного інтелекту; визначити особистий досвід респондентів, а також оцінити вплив емоційного інтелекту на адаптацію здобувачів освіти до сучасних викликів. Результати дослідження дозволяють зробити висновок, що для ефективного розвитку емоційного інтелекту у здобувачів вищої освіти необхідно поєднувати різноманітні методи. Систематичне навчання, індивідуальна робота з фахівцем, самоосвіта та практичні вправи – все це сприяє формуванню необхідних компетенцій.

Ключові слова: емоційний інтелект, адаптація, заклади вищої освіти, здобувачі освіти, освітній процес, соціальні навички.

Oleksii Yuriiovich KONOVALOV,

Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor at the Department of Cyber Security,
National Academy of the Security Service of Ukraine
E-mail: alex_metapost@meta.ua
ORCID: 0000-0002-3772-3654

Elina Viktorivna LARINA,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics,
The state institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky"
E-mail: elinalarina20@gmail.com
ORCID: 0009-0005-9368-3182

Alla Mykolaivna YUDKO,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Education and Innovative Pedagogy,
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
E-mail: alla.tsapko@hnpu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5629-4448

DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AS A KEY FACTOR IN THE ADAPTATION OF STUDENTS TO THE PRESENT CONDITIONS

In the article, the authors analyze the definitions of "intelligence", "emotional intelligence", "socio-emotional learning". It is noted that the modern world is characterized by rapid changes, a high level of competition and constant stressful situations. In such conditions, the ability to successfully adapt becomes one of the most important human skills. Emotional intelligence, as the ability to recognize one's emotions and the emotions of others, to manage them and to use this information to make decisions, plays a key role in the educational process. In the course of the study, an integrated approach was used, which covers a comprehensive analysis of psychological and pedagogical literature: studying scientific monographs, articles, dissertation studies, and other scientific sources covering the chosen topic. In addition, empirical methods were used, including observation, surveys, testing, and performance analysis, which provided reliable data for a deep understanding of the research.

The study found that in the modern sense, socio-emotional intelligence is a skill that requires constant development throughout life, similar to maintaining general functional literacy at the proper level. This ability ensures effective interaction with others, emotional stability, and adaptation to social challenges.

The authors conducted a study among students in order to collect information about their level of awareness of the importance of emotional intelligence; to determine the personal experience of respondents; and to assess the impact of emotional intelligence on the adaptation of students to modern challenges. The results of the study allow us to conclude that for the effective development of emotional intelligence in higher education students, it is necessary to combine a variety of methods. Systematic training, individual work with a specialist, self-education and practical exercises all contribute to the formation of the necessary competencies.

Key words: *emotional intelligence, adaptation, higher education institutions, students, educational process, social skills.*

Вступ. Сучасна парадигма освіти, орієнтована на розвиток особистості та формування компетентностей, висуває на перший план необхідність культивування емоційної компетентності у здобувачів вищої освіти. Розвиток емоційного інтелекту є ключовим фактором, що забезпечує ефективну соціальну адаптацію, міжособистісну комунікацію та успішне вирішення професійних завдань у динамічному сучасному світі [1]. Незважаючи на зростаючу популярність в умовах сьогодення поняття «емоційний інтелект» у наукових колах, його теоретичні основи та практичні аспекти все ще потребують детального дослідження, особливо в контексті вітчизняної освіти. Недостатня розробленість системи емоційного інтелекту вітчизняними науковцями створює значні прогалини в нашому розумінні цього феномену та його впливу на здобувачів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання емоційного інтелекту досліджували: І. Андрєєва, Р. Бар-Он [10], Л. Баррет, Н. Овчаренко [6], Г. Горшкова, Д. Гоулман, С. Дерев'яно, Дж. Мейер, Р. Стенберг, М. Шпак, О. Галашова [1] та ін.

Основи теорії емоційного інтелекту (Emotional Quality), побудованої на ідеї «інтеграції розуму з емоціями», були закладені у роботах науковців Р. Бар-Он, Г. Гарднер, Д. Гоулман, Дж. Майер та інших.

Мета статті – дослідити розвиток емоційного інтелекту як одного з ключових чинників, що сприяють успішній адаптації здобувачів освіти до викликів в умовах сьогодення.

Методологія. У ході дослідження було використано комплексний підхід, який охоплює всебічний аналіз психолого-педагогічної літератури: опрацювання наукових монографій, статей, дисертаційних досліджень та інших джерел, що висвітлюють вибрану тему. Крім цього, використовувалися емпіричні методи, зокрема спостереження, опитування, тестування та аналіз результатів діяльності, що дозволило отримати достовірні дані для глибокого розуміння дослідницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емоційний інтелект у широкому сенсі поєднує два ключові складники: здатність управляти власними емоціями та вміння будувати ефективну взаємодію завдяки розумінню і врахуванню емоційного стану інших людей [12]. Це передбачає не лише усвідомлення власних почуттів, але й здатність адаптувати свою поведінку для створення гармонійної комунікації.

Аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що важливою функцією емоційного інтелекту є вміння розрізняти позитивні та негативні емоції, аналізувати їх причини та наслідки, а також свідомо змінювати свій емоційний стан із негативного на позитивний [1; 11; 12; 14]. Така здатність сприяє не лише підвищенню особистої ефективності, але й покращенню міжособистісних стосунків, дозволяючи глибше розуміти потреби, мотиви та реакції оточуючих. Таким чином, емоційний інтелект виступає важливим інструментом, який допомагає досягати успіху в особистому та професійному житті, сприяючи саморегуляції, емоційній стійкості та емпатії.

Проаналізуємо дефініції «інтелект» та «емоційний інтелект». Термін «інтелект» (від лат. *intellectus* – розум, розсудок, пізнання, розуміння) у психології зазвичай розглядається як комплексне когнітивне утворення. Він охоплює такі базові психічні процеси, як сприйняття, пам'ять, увага, уява та мислення. Інтелект виступає інтегративною характеристикою, яка відображає здатність людини до пізнання, аналізу, узагальнення інформації та адаптації до змінного середовища. Крім того, сучасні підходи до вивчення інтелекту підкреслюють його зв'язок із творчим мисленням, вирішенням складних завдань та соціальною взаємодією [6].

Емоційний інтелект тісно пов'язаний з іншими ключовими компетенціями, необхідними для успішного функціонування у сучасному світі [5]. Зокрема, він доповнює когнітивні здібності, сприяє розвитку соціальних навичок та підвищує рівень самосвідомості. Таким чином, емоційний інтелект можна розглядати як важливий складник загальної компетентності сучасної людини. Б. Говард і С. Стівен у своєму дослідженні [12] розглядали емоційний інтелект як ключовий фактор успішності особистості, проаналізувавши його основні переваги та недоліки. Своєю чергою Д. Гоулман [11] зосередився на дослідженні проблем, пов'язаних із розвитком емоційного інтелекту, визначив його головні особливості та надав детальну характеристику цього явища.

З деяких пір помітної значимості набуває питання впровадження в закладах освіти всіх рівнів соціально-емоційного навчання. Соціально-емоційне навчання є систематичним процесом, спрямованим на розвиток емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти, формуючи їхню здатність розуміти свої емоції, керувати ними, а також ефективно взаємодіяти з оточуючими. Соціально-емоційне навчання (далі – СЕН) та емоційний інтелект є взаємопов'язаними концепціями, які спрямовані на розвиток навичок ефективного управління емоціями, побудови стосунків, прийняття рішень та соціальної взаємодії як здобувачів між собою, так і викладачів та здобувачів. Варто зазначити, що СЕН є практичним інструментом для розвитку емоційного інтелекту. Як зазначається у дослідженні [9], «соціально-емоційним навчанням прийнято називати набуття здобувачем навичок розпізнавання та управління емоціями, розвитку співпереживання та піклування про інших, прийняття відповідальних рішень, встановлення позитивних відносин та ефективного вирішення складних життєвих ситуацій».

Соціально-емоційне навчання включає активне навчання навичок, що відповідають компонентам емоційного інтелекту. Зокрема, це розвиток самоусвідомлення через рефлексію, прак-

тика емпатії через рольові ігри, вдосконалення соціальних навичок через групові завдання та кооперацію.

У сучасному розумінні соціально-емоційний інтелект є навичкою, яка потребує постійного розвитку протягом усього життя, подібно до підтримання загальної функціональної грамотності на належному рівні [7]. Ця здатність забезпечує ефективну взаємодію з іншими, емоційну стабільність і адаптацію до суспільних викликів. Разом із тим варто зауважити, що професійні компетенції здобувачів освіти можуть еволюціонувати й змінюватися залежно від кар'єрного шляху фахівця, оскільки йому властиво змінювати сфери професійної діяльності. Така динаміка вимагає постійного оновлення знань і набуття нових навичок у відповідь на швидкі зміни у професійному середовищі. У результаті розвиток соціально-емоційного інтелекту стає ключовим елементом, який допомагає здобувачам вищої освіти ефективно освоювати нові компетенції, пристосовуватися до нових умов праці та будувати успішну кар'єру в умовах сучасного світу.

У своїй праці «Emotional Intelligence: How the Mind Communicates with Feelings» Б. Лемберг розглядає емоційний інтелект як інтегральну здатність, що включає ідентифікацію, розуміння, використання емоцій та управління ними. Автор підкреслює, що ця здатність є ключовою для ефективної взаємодії з іншими людьми, оскільки вона сприяє встановленню гармонійних стосунків, прийняттю зважених рішень і підтриманню емоційної рівноваги [4]. Узагальнюючи, відзначимо, що, на думку автора, розвиток емоційного інтелекту є необхідною умовою для досягнення особистісної та професійної реалізації у сучасному світі.

Емоційний інтелект – це комплексний феномен, який включає у себе кілька взаємопов'язаних компонентів, які нами констатовані на основі аналізу наукових джерел та в ході педагогічних спостережень [2; 3; 4; 8]: самоусвідомлення (здатність розпізнавати та розуміти власні емоції, мотиви та цінності); саморегуляцію (здатність керувати своїми емоціями, імпульсами та настроєм); мотивацію (здатність спрямовувати свої емоції на досягнення цілей та підтримувати високий рівень мотивації); емпатію (здатність розуміти емоції та перспективи інших людей); соціальні навички (здатність будувати ефективні міжособистісні стосунки).

Здійснюючи аналітичний огляд та узагальнення сутнісних характеристик зазначених вище дефініцій, можна зробити висновок, що емоційний інтелект відіграє важливу роль у процесі адаптації здобувачів вищої освіти до мінливого світу. Зокрема, він дозволяє ефективніше справлятися зі стресом, адже молодь з високим рівнем емоційного інтелекту краще справляється зі стресовими ситуаціями, оскільки вони вміють розпізнавати ознаки стресу, регулювати свої емоції та використовувати здорові стратегії подолання; будувати міцніші соціальні зв'язки, що передбачає здатність розуміти та співпереживати іншим людям, а також ефективно комунікувати; приймати обґрунтовані рішення, адже люди з високим рівнем емоційного інтелекту менш схильні до імпульсивних дій та приймають рішення, враховуючи не тільки раціональні аргументи, але й емоційні фактори.

Авторами було проведене дослідження з метою зібрати інформацію у здобувачів освіти про рівень усвідомлення ними важливості емоційного інтелекту; визначити особистий досвід респондентів у його розвитку, а також оцінити вплив емоційного інтелекту на адаптацію здобувачів освіти до сучасних викликів. Спираючись на збирання, аналіз та інтерпретацію отриманих даних, використаний емпіричний підхід дозволив отримати відповіді на запитання про важливість емоційного інтелекту для здобувачів вищої освіти. Всього в опитуванні взяли участь 109 респондентів віком 19–21 рік Національної академії СБ України, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди та слухачі Академії превентивної дипломатії Регіонального Центру ООН з Превентивної Дипломатії для Центральної Азії.

На перше питання «Чи знаєте ви, що таке емоційний інтелект?» відповіді респондентів розподілились таким чином:

- Так, добре знайомий(-а) – 54,35%.
- Частково знайомий(-а) – 25,5%.
- Ні, вперше чую про це поняття – 20,15%.

Аналізуючи результати дослідження, відзначимо, що понад половина респондентів (54,35%) вказали, що добре знайомі з поняттям емоційного інтелекту. Це свідчить про популярність

і актуальність теми у сучасному суспільстві, особливо серед аудиторії, що бере участь в опитуванні. Такий рівень обізнаності може бути результатом зростаючого інтересу до психологічних аспектів особистісного розвитку, освітніх ініціатив або професійної діяльності. Разом із тим 20,15% респондентів зазначили «ні, вперше чую про це поняття», тобто для подальшого розвитку емоційного інтелекту у суспільстві важливо приділити увагу підвищенню обізнаності серед менш поінформованих груп через спеціальні тренінги, освітні програми та інформаційні кампанії.

На запитання «Як би ви оцінили власний рівень емоційного інтелекту?» відповіді розподілились таким чином, як зображено на рис. 1.

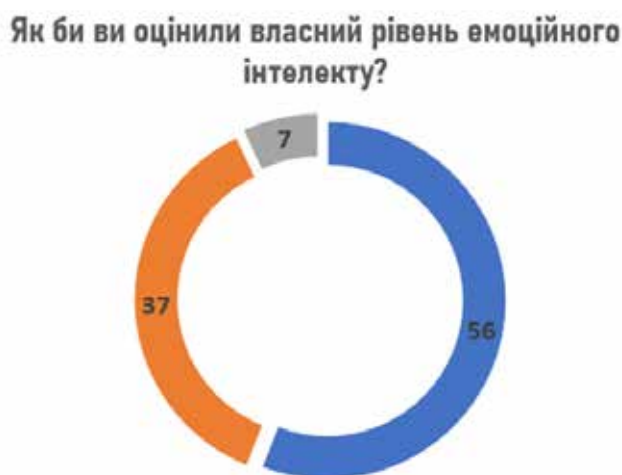

Рис. 1. Відповіді респондентів щодо оцінки рівня власного емоційного інтелекту

На запитання «Які аспекти емоційного інтелекту, на вашу думку, є найважливішими для адаптації до сучасного життя? (можна було вибрати декілька варіантів)» відповіді здобувачів закладів вищої освіти розподілились таким чином (рис. 2):

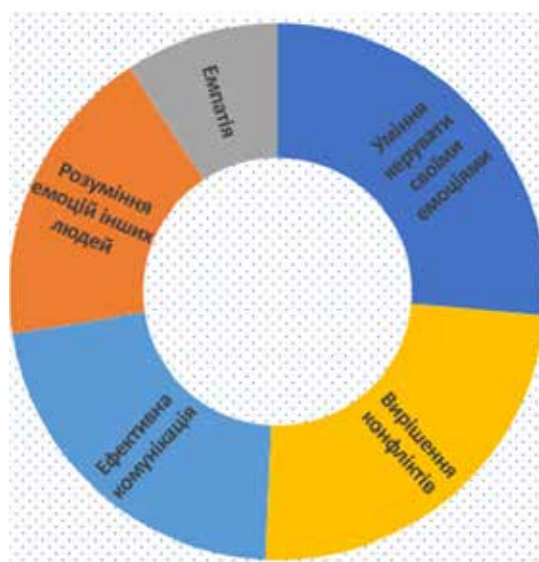

Рис. 2. Відповіді здобувачів освіти щодо найважливіших аспектів емоційного інтелекту для адаптації до сучасного життя

Аналізуючи відповіді респондентів, важливо відзначити деякі ключові моменти. 74% респондентів (найвищий показник) вважають, що уміння керувати своїми емоціями є найважли-

вішим аспектом емоційного інтелекту для адаптації до сучасного життя. Це свідчить про необхідність високої цінності здатності до самоконтролю в умовах підвищеного стресу, швидких змін і соціального тиску, характерних для сьогодення. 51% здобувачів вищої освіти зазначили, що розуміння емоцій інших людей є важливим аспектом. Це вказує на потребу у вміннях аналізувати емоційний стан оточуючих для формування довірливих стосунків і забезпечення ефективною співпраці як у процесі навчання, так і в процесі роботи. Емпатія набрала 26% голосів респондентів, що може вказувати на те, що цей аспект не сприймається як настільки значущий, як саморегуляція чи комунікація. Водночас 8% респондентів вибрали варіант інше, що свідчить про наявність індивідуальних підходів до розуміння важливості емоційного інтелекту.

Не менш важливим для нашого дослідження було визначення, які методи розвитку емоційного інтелекту, на думку здобувачів освіти Національної академії СБ України, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» та Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, здаються найбільш дієвими? (рис. 3).

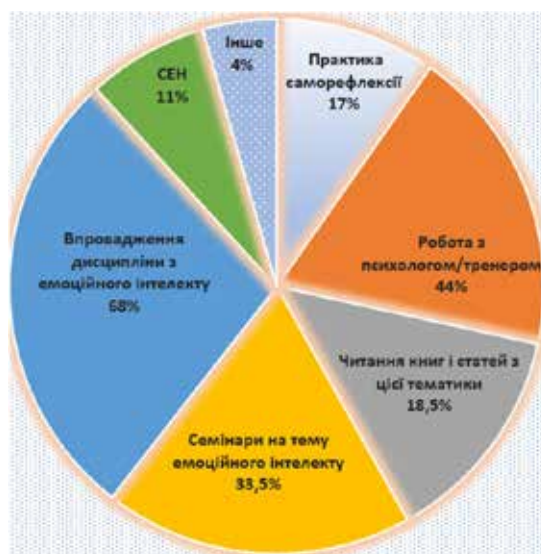

Рис. 3. Відповіді здобувачів освіти щодо ефективності методів розвитку емоційного інтелекту

Аналіз відповідей здобувачів освіти дозволяє зробити такі висновки:

– Найбільшу ефективність здобувачі освіти відзначають у впровадженні дисципліни з емоційного інтелекту (68%). Це свідчить про те, що систематичне вивчення теорії та практичних аспектів емоційного інтелекту в рамках освітнього процесу є найбільш ефективним методом розвитку цієї компетентності.

– Високу ефективність також демонструє робота з психологом/тренером (44%). Індивідуальна робота з фахівцем дозволяє отримати персоналізовані рекомендації та підтримку в процесі розвитку емоційного інтелекту здобувачів освіти.

– Популярними є також такі методи, як семінари на тему емоційного інтелекту (33,5%) та читання книг і статей (18,5%). На думку здобувачів освіти, вищезазначені методи дозволяють отримати теоретичні знання та практичні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту.

– Практика саморефлексії (17%) та СЕН (соціально-емоційне навчання) (11%) хоча і є важливими компонентами розвитку емоційного інтелекту, але отримали відносно меншу оцінку ефективності. Це може бути пов'язано з недостатньою систематичністю та структурованістю цих практик. А також недостатньою інформованістю здобувачів освіти щодо цих методів.

Висновки і пропозиції. Як свідчить проведене авторське дослідження, розвиток емоційного інтелекту є важливим компонентом підготовки здобувачів вищої освіти. Він допомагає майбутнім фахівцям адаптуватися до мінливого світу, будувати успішну кар'єру та вести повноцінне життя. Тому впровадження програм розвитку емоційного інтелекту в освітній процес

є актуальним і необхідним завданням для закладів освіти всіх рівнів. *Перспектива подальших досліджень* вбачається у виявленні кореляцій між рівнем розвитку емоційного інтелекту та академічною успішністю здобувачів вищої освіти.

Література:

1. Галашова О.Г., Георгієвська З.А. Формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців з економіки в процесі проблемного навчання іноземної мови. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах*. 2021. Вип. 77(1). С. 134–138.
2. Демиденко Т.М. Розвиток емоційної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки. *Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки*. 2018. Вип. 1. С. 29–35.
3. Зарицька В.В. Соціально-психологічні чинники розвитку емоційного інтелекту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Психологія*. 2021. Вип. 2. С. 19–22.
4. Карпенко Є. Сучасні вектори дослідження емоційного інтелекту особистості. *Психологія і особистість*. 2019. Вип. 1(15). С. 60–72.
5. Нестеренко О.В. Емоційний інтелект як базис формування професійних компетенцій соціальних працівників. *Національний університет «Чернігівська політехніка»*. 2020. Вип. 54(2). С. 47–49.
6. Овчаренко Н.Н. Труднощі у тлумаченні поняття «інтелект». *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. 2017. Вип. 57. С. 95–105. doi: 10.26565/2306-6687-2017-57-15.
7. Ракітянська Л.М. Концептуальні підходи до розуміння емоційного інтелекту як професійно значущої якості вчителя. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 12. С. 161–164.
8. Сухопара І.Г. Чинники розвитку емоційного інтелекту молодших школярів у контексті нової української школи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2019. Вип. 2. С. 296–301.
9. Шевченко М.Ю., Кушнір К.А. Соціально-емоційне навчання як складова європейського освітнього простору. *Горбачуківські студії*. 2022. С. 200–204.
10. Bar-On R., Parker J.D. A Handbook of emotional intelligence. San Francisco : Jossey-Bass, A Wiley Company, 2000.
11. Goulman D., Wojacich R., Makki Je. Emotional Leadership: The Art of Managing People Based on Emotional Intelligence / translated from English. 5th edition. Alpina Publishers. 2011.
12. Govard B., Stiven S. EQ benefits. Emotional intelligence and your success. Balance Bisuness Books 2007.
13. Lemberg B. Emotional intelligence. How the mind communicates with feelings. Saint Petersburg : Vector, 2013. 192 p.
14. Emotional intelligence and NLP as leadership tools for CPC students. 2024. URL: <https://unrcca.unmissions.org/emotional-intelligence-and-nlp-leadership-tools-pda-students>.

References:

1. Halashova, O.H., & Heorhiievskya, Z.A. (2021). Formuvannia emotsiinoho intelektu maibutnikh fakhivtsiv z ekonomiky v protsesi problemnoho navchannia inozemnoi movy [Formation of emotional intelligence of future specialists in economics in the process of problem-based learning of a foreign language]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnikh shkolakh*, 77(1), 134–138 [in Ukrainian].
2. Demydenko, T.M. (2018). Rozvytok emotsiinoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Development of emotional competence of future social workers in the process of professional training]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky*, 1, 29–35 [in Ukrainian].
3. Zarytska, V.V. (2021). Sotsialno-psykholohichni chynnyky rozvytku emotsiinoho intelektu [Social and psychological factors of emotional intelligence development]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Psykholohiia*, 2, 19–22 [in Ukrainian].
4. Karpenko, Ye. (2019). Suchasni vektory doslidzhennia emotsiinoho intelektu osobystosti [Modern vectors of research of emotional intelligence of a personality]. *Psykholohiia i osobystist*, 1 (15), 60–72 [in Ukrainian].
5. Nesterenko, O.V. (2020). Emotsiinyi intelekt yak bazys formuvannia profesiinykh kompetentsii sotsialnykh pratsivnykiv [Emotional intelligence as a basis for the formation of professional competencies of social workers]. *Natsionalnyi universytet «Chernihivska politekhnika»*, 54(2), 47–49 [in Ukrainian].
6. Ovcharenko, N.N. (2017). Trudnoshchi u tлумачenni poniattia «intelekt» [Difficulties in interpreting the concept of intelligence]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Serii «Teoriiia kultury i filosofiiia nauky»*, 57, 95–105. doi: 10.26565/2306-6687-2017-57-15 [in Ukrainian].
7. Rakitianska, L.M. (2019). Kontseptualni pidkhody do rozuminnia emotsiinoho intelektu yak profesiino znachushchoi yakosti vchytelia [Conceptual approaches to understanding emotional intelligence as a professionally significant quality of a teacher]. *Innovatsiina pedahohika*, 12, 161–164 [in Ukrainian].

8. Sukhopara, I.H. (2019). Chynnyky rozvytku emotsiinoho intelektu molodshykh shkoliariv u konteksti novoi ukrainskoi shkoly [Factors of development of emotional intelligence of primary schoolchildren in the context of the new Ukrainian school]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho. Pedagogichni nauky*, 2, 296–301 [in Ukrainian].
9. Shevchenko, M.Yu., & Kushnir, K.A. (2022). Sotsialno-emotsiine navchannia yak skladova yevropeiskoho osvithnoho prostoru [Socio-emotional learning as a component of the European educational space]. *Horbachukivski studii*, 200–204 [in Ukrainian].
10. Bar-On, R., & Parker, J. D. (2000). *A Handbook of emotional intelligence*. San Francisco: Jossey-Bass, A Wiley Company [in English].
11. Goulman, D., Bojacich, R., & Makki, Je. (2011). *Emotional Leadership: The Art of Managing People Based on Emotional Intelligence* / translated from English. 5th edition. Alpina Publishers [in English].
12. Govard, B., & Stiven, S. (2007). *EQ benefits. Emotional intelligence and your success*. Balance Business Books [in English].
13. Lemberg, B. (2013). *Emotional intelligence. How the mind communicates with feelings*. Saint Petersburg: Vector, 192 p. [in English].
14. Emotional intelligence and NLP as leadership tools for CPC students. (2024). Retrieved from: <https://unrcca.unmissions.org/emotional-intelligence-and-nlp-leadership-tools-pda-students> [in English].